

Helsingissä 14.9.2007

Opetusministeriölle

Lausuntona luonnoksesta opetusministeriön hallinnonalan koulutuksen ja yliopistoissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelmaksi *Koulutus ja tutkimus 2007–2012* **Tieteellisten seurain valtuuskunta** esittää kunnioittavasti seuraavan.

On erittäin hyvä, että toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin valmistaudutaan myös koulutuksen ja yliopistoissa harjoitettavan tutkimuksen suunnittelussa. Opetusministeriön laatimassa suunnitelmassa on kuvattu odotettavissa oleva toimintaympäristön muutos, nimittäin globalisaation vaikutus elinkeino- ja työelämään, työelämän muutoksista aiheutuvat koulutustarpeen muutokset, väestön määrän muutos, väestön ikärakenteen muutos ja niiden erilaiset alueelliset muutokset sekä maahanmuuttoon ja tietotekniikkaan liittyvä kulttuurinen muutos. Kaikki tämä asettaa haastavat lähtökohdat maamme koulutus- ja tutkimusjärjestelmille.

Koulutusjärjestelmän kehittäminen on Matti Vanhasen II hallituksen ohjelman mukaisesti määritelty kokonaisuutena tapahtuvana kehittämisenä eri ministeriöiden kesken. Tasa-arvoisilla koulutusmahdollisuuksilla pyritään väestön koulutus- ja osaamistason kohottamiseen. Tällä pyritään lisäämään koulutuksen vaikuttavuutta, tehokkuutta ja tuottavuutta sekä varmistamaan työvoiman saatavuus. Korkeakoulujen kansainvälisen tason nostamisella ja rakenneuudistuksilla pyritään kehittämään korkeakoululaitosta. Opettajakoulutuksen parantamisen avulla puolestaan pyritään lisäämään ja turvaamaan opetuksen ja opettajien voimavarat.

Kunnianhimoisena tavoitteena on väestön koulutustason nostaminen yhdeksi maailman korkeimmista. Perusasteen jälkeisen tutkinnon suorittaneiden osuuden nostaminen vuoteen 2020 mennessä 95 prosenttiin 25–34 vuotiaista on suuri haaste koulutusjärjestelmälle, mutta se edellyttää yhä lisääntyvää myönteistä suhteutumista koulutukseen. Tämä ei toteudu, ellei Suomen tutkimusjärjestelmä ole erittäin hyvin toimiva ja arvostettu.

Aikuiskoulutukseen aiotaan kiinnittää paljon huomiota ja panostaa huomattavasti siten, että työvoiman tarpeen muutoksiin voidaan reagoida jatkuvan oppimisen ja uudelleen koulutuksen avulla. Aikuiskoulutuksen suunnitelmissa humanistinen ja kasvatustieteen ala jää muiden alojen varjoon. Sen osuuden ajatellaan olevan vain 5,3 %, kun yhteiskuntatieteiden osuus on 16,1 % ja esim. liikenteen ja tekniikan osuus 35,5 %. Tämä käy ilmi taulukosta 1, jossa esitetään tavoitteita aikuiskoulutuksen alakohtaiselle painottumiselle. Taulukosta ei käy ilmi, onko näissä luvuissa mukana myös yliopistojen antama täydennyskoulutus.

Suunnitelman lähtökohtana näyttää pitkälti olevan työvoiman ja erityisesti teollisuuden työvoiman tarpeen ennakointi. Siinä puhutaan kovin vähän humanististen aineiden osaajien tarpeesta sekä siitä henkisestä, sosiaalisesta ja fyysisestäkin hyvinvoinnista, mitä näiden alojen osaajat yhteiskuntaan tuottavat. Kun valtiovalta ja opetusministeriökin ovat muissa yhteyksissä huomanneet jopa kulttuuriviennin taloudelliset edut maaillemme, tämä on hieman yllättävää.

Eryteisesti sukupuoli- ja alueellisista eroista johtuvien tekijöiden vaikutuksia tulisi pyrkiä poistamaan muutenkin kuin esitetyn opettajankoulutuksen avulla. Ei myöskään riitä, että tyttöjä houkutellessaan miesvaltaisille aloille, vaan tasapainoisessa yhteiskunnassa myös nykyään naisvaltaisilla aloilla työskentelee miehiä.

Osaavan työvoiman saatavuuden turvaaminen väestön määrän ja ikärakenteen muuttuessa edellyttää niiden suunnitelmassa tunnistettujen ongelmakohtien poistamista, joihin ei vielä ole suunnitelmassa esitetty ratkaisuja. Tavoitteita ja toimenpiteitä ei ole luetteloitu kehittämissuunnitelmassa, joten on vaikea arvioida, onko suunnitelma realistinen.

Koulutuksen tehokkuuden ja läpäisyn ongelmat sekä moninkertainen koulutus ovat nykyisen järjestelmän ja sen toimivuuden rasitteita. Koulutuksen tehokkuuteen pyritään suunnitelman mukaan lisäämällä ohjausta, taloudellisia vaikutuskeinoja ja vertailuun perustuvaa kilpailuttamista. Näin tavoitellaan koulutusaikojen lyhentämistä. Onnistuminen edellyttää, että tehdään luotettava selvitys opintojen keskeyttämisen syistä ja siitä, mihin opintonsa keskeyttäneet sijoittuvat.

Edelleen tulisi tutkia mahdollisuuksia lisätä saumakohtien tehokkuutta. Olisi pohdittava, miten esimerkiksi lukioiden ja yliopistojen yhteistyöllä voidaan parantaa oppilaiden vaiheesta toiseen siirtymisen kitkaa. Tämä edellyttää hyvää yhteistyötä hallinnon eri osapuolten välillä: toisaalta opetusministeriöltä ja yliopistoilta ja toisaalta opetushallitukselta ja lukioilta sekä muilta toisen asteen oppilaitoksilta.

Suunnitelmassa ei kuitenkaan kanneta huolta siitä, että liian yksisilmäinen koulutusaikojen lyhentämistavoite voi haitata koulutuksen laadun nostamista. Päällekkäisen koulutuksen vähentämistavoite on myös sinällään kannatettava, mutta työmarkkinoiden dynamiikan ja uudelleen koulutustarpeen samanaikainen huomioiminen on sille vastakkainen tavoite. On pohdittava sitä, miten olosuhteiden muutokseen pystytään reagoimaan ja miten aikuiskoulutuksella pystytään ohjaamaan työvoimaa uusille aloille. Se auttaisi myös työvoimaa pysymään työelämässä nykyistä pidempään.

Yliopistojen rakenteellinen kehittäminen painottuu aikaisemmista suunnitelmista tuttuun profiloitumisen lisäämiseen. Samalla tavoitellaan korkeakoulujen välisiä kansallisia ja kansainvälisiä liittoutumia. Liittoutuma määritellään hyvin laajasti. Tämä vaikuttaa kovin pehmeältä reagoinnilta toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Tutkimusintensiivisten yliopistojen toimintaedellytysten vahvistamisen suurin kompastuskivi saattaa olla sellaisten yliopistojen määrittely.

Tutkimusintensiivisten yliopistojen ja sektoritutkimuslaitosten yhteistyön tiivistäminen on tervetullut kehittämiskohde. Tämä on välttämätöntä erityisesti yliopistojen kolmannen tehtävän kannalta ja sektoritutkimuslaitoskentässä meneillään olevien suurten muutosten takia. Suunnitelmassa luvataan tukea kolmea nimeltä mainittua

yliopistojen liittoutumahanketta ja muiden korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen hankkeita. Yliopistojen perustoimintaan on osoitettava riittävät määrärahat rakenteellisen kehittämisen ohella.

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen profiilien erilaisuuden painottaminen on myös välttämätön kehittämiskohta, jos tieteellistä tutkimusta ja siihen pohjautuvaa osaamista halutaan vahvistaa. Suunnitelmassa lähdetään duaalimallin kehittämisestä, mikä onkin hyvä lähtökohta. Samalla on pidettävä huoli siitä, että Suomessa suoritettut tutkinnot ovat kansainvälisesti tunnistettavissa ja hyväksyttävissä.

Ohjaus ja rahoitus tähtäävät siihen, että korkeakoulujen uudet toimintarakenteet ovat käytössä suunnittelukauden lopulla. Yliopistoja koskevan lainsäädännön uudistamisella luvataan vahvistaa taloudellista ja hallinnollista autonomiaa. Samalla niiden taloudellinen menestyminen kytketään menestymiseen laatukilpailussa. Tällä tarkoitetaan ilmeisesti laatua yliopistojen ydintehtävien alueella. Sitä ei kuitenkaan sanota eikä oteta kantaa siihen, mitä painotetaan laadun määrittelyssä. Suunnitelman mukaan maassamme on tutkimusintensiivisiä yliopistoja, joiden laadulle on kansainväliset mittarit. Määrittelemättä jää, onko siis myös muita yliopistoja ja onko niiden laadulle ajateltu muunlaisia mittareita.

Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan osalta tavoitteena oleva julkisen ja yksityisen t&k-rahoituksen nousu neljään prosenttiin bruttokansantuotteesta suunnittelukauden aikana on kovin haavoittuvainen, koska se riippuu yhden yksittäisen yrityksen (Nokian) panoksesta. Tutkimuksen kannalta olisi parempi puhua samaan aikaan myös julkisen rahoituksen kehittämissuunnitelmista.

Huippuosaamisen keskittymien luominen edellyttää määrätietoista toimintaa, jossa tavoitetta ei vesitetä esimerkiksi aluepoliittisella argumentoinnilla. Huipputasoinen toiminnan kehittämiseksi kaavailtu rahoittajien ja erityisesti kansainvälisten rahoittajien yhteistyö edellyttää myös sitä. Tieteellistä tutkimusta tukevien verovähennyskelpoisten lahjoitusten lisäämispyrkimykset ovat tervetulleita, mutta tuskin ratkaisevat yliopistojen rahoitusongelmia. Samoin yliopistojen taloudellisen autonomian lisääminen lisää joustamismahdollisuuksia nopeasti muuttuvassa ympäristössä.

Infrastruktuurien määrätietoinen kehittäminen on välttämätöntä, kuten suunnitelmassa on esitettykin. Innovaatio-organisaatioiden yhteistyön kehittäminen on kannatettavaa, koska sillä pystytään estämään päällekkäistä työtä. Tutkijanuran kehittäminen neliportaiseksi on välttämätöntä jo tutkijanuran vetovoimaisuuden säilyttämiseksi. Erityistä tarvetta on postdoc-tasoisten tutkijapaikkojen lisäämiselle.

Tohtorintutkinnon määrällisten tavoitteiden rinnalla on välttämätöntä, että siihen liittyvä tavoite tohtorintutkinnon suorittaneiden lisääntyvästä sijoittumisesta yliopistojen ulkopuolelle toteutuu. Se edellyttää sitä, että valtionhallintoon, sektoritutkimuslaitoksiin ja koululaitokseen perustetaan tohtorintasoisia virkoja. Tutkijakoulutuksen kehittäminen painottuu määrällisten tavoitteiden esittämiseen. Sisällöllisten ja laadullisten tavoitteiden osalta kehittämissuunnitelma on puutteellinen. Tutkijakouluja ei määritellä riittävän tarkasti. Olisi syytä todeta, että yliopistoissa on myös muita jatko-opiskelijoita kuin julkisella rahoituksella kustannettavia tutkijakoululaisia.

Kansainvälistyminen on edellytys maamme menestymiselle globaalissa kilpailussa. Kehittämishjelma tähtää opettajien ja opiskelijoiden liikkuvuuden lisäämiseen. Sen toteuttamiseksi on tavoitteiksi asetettu strategioiden ja kielistrategioiden laadinta ja kielten opetuksen tarjonnan lisääminen.

Tieteen ja tutkimuksen kansainvälistymisen kehittäminen sivuutetaan suunnitelmassa yleisinä toteamisina ilman täsmällisiä tavoitteita. Tutkijoiden kansainvälisen liikkuvuuden pullonkauloja ovat olleet perheen viihtyminen ja lasten sijoittuminen kansainvälisiin kouluihin ja tutkijoiden sijoittuminen takaisin kotimaahan.

Suomalaisilta korkeakouluilta, tiedelaitoksilta ja muilta keskeisiltä toimijoilta odotetaan osallistumista kansainvälisten infrastruktuurihankkeiden valmisteluun ja toteutukseen odotetaan. Jos se tehdään nykyään käytettävien resurssien pohjalta, ei osallistuminenkaan voi olla aikaisempaa kummempaa. Kehittämissuunnitelma jakaa vastuuta, mutta ei aseta konkreettisia tavoitteita.

Pohjoismaisen tutkimusyhteistyön kehittäminen on varsin haasteellinen tehtävä kun ottaa huomioon, että sitä on viime vuosina ajettu alas ja kehittämisen painopiste on ollut eurooppalaisessa yhteistyössä.

Maahanmuuttajien odotetaan näkyvän myös kasvavana määränä korkeakouluihin haakeutuvia opiskelijoita. Tämän tulisi suunnitelman mukaan näkyä myös heidän tiellään olevien opiskelun esteiden poistamisena. Erityisesti kielenopetus on nostettu esiin. Tavoitteet ovat siis kovin yleisluonteiset tätä yhtä detalia lukuun ottamatta.

Koulutuksen ja työelämän yhteyksillä ja yrittäjäkasvatuksen edistämällä tavoitellaan taloudellisen kasvun ja työllisyyden edistämistä. Opiskelijoiden tulisi jo opiskeluaikana orientoitua tuleviin työtehtäviinsä ja saada yrittäjyysopintoja. Nämä ovat kannatettavia tavoitteita, joiden toteuttaminen voi olla hankalaa kaikkien muiden tutkinnolle ja sen suorittamiselle asetettujen tavoitteiden joukossa.

Työelämän riittävä edustus yliopiston hallinnossa ja työelämän muutosten riittävä huomioiminen opintosisällöissä edistävät yhteyksiä. Mutta opintosisältöjen osalta vaikea kysymys on sen aikaviipeen huomioiminen, joka opiskelijalla on jonkin kurssin suorittamisen ja työelämään siirtymisen välillä. Oppisisältöjen ensisijainen tarkoitus tulisi olla ennemmin työelämään ja sen muutoksiin valmistaminen kuin kyseisten muutosten huomioiminen.

Tutkintojen osalta tavoitteena on saada aikaan eurooppalainen viitekehys ja käynnissä olevan tutkinnonuudistuksen toimeenpanon arviointi suunnittelukauden lopulla.

Laatu ja laadunvarmennus tulevat merkitsemään laadunvarmennusjärjestelmiä ja niiden auditointeja. Tämä on kansainvälinen kehitys, joka tulee nyt Suomeen pikemmin kuin myöhässä kuin etuajassa.

Tekniikan alan yliopistokoulutuksen ja ammattikorkeakoulutuksen sekä tutkimuksen kehittäminen merkitsevät rakenteellisia muutoksia, kun yksikkökojoja kasvatetaan. Suunnitelman mukaan suurimmat yliopistot panostaisivat tutkimukseen ja Suomen

Akatemia lisäisi alalle tutkimus- ja infrastruktuuriohjelman rahoitusta. Tarve ja huoli erityisesti perustutkimuksen turvaamisesta ovat kiistattomat, mutta suunnitelmissa tulisi huomioida myös muiden alojen rahoitustarpeet ja verrata niitä samalla tavalla kansainvälisesti.

Opetuksen kehittämisessä suunnitelmassa kiinnitetään huomiota yleissivistävään koulutukseen. Suunnitelmat osuvat yleisesti ottaen oikeaan ja erityisesti koulutuksen myöhempiä tarpeita ja vaatimuksia silmälläpitäen. On hyvä, että henkilökohtaisten opintosuunnitelmien toteutumista aiotaan seurata entistä paremmin, mutta se vaatii lisää henkilöstöresursseja opinto-ohjaukseen.

Yliopistojen opiskelijavalintojen ongelmat ovat ikuisuuskysymys. Voi vain toivoa, että ne ratkaistaan eri tieteenaloja ja yhteiskuntaa parhaiten hyödyttävällä tavalla polkematta nuorten pyrkijöiden oikeuksia. Ainakin osittain on kyse siitä, että eräät alat (tiedekunnat) ovat niin haluttuja, että nuoret hakevat niihin vuosi vuoden perästä. Loppullista opiskelupaikkaa odottaessaan he hankkivat koulutusta alalla, jolta saavat opiskelupaikan, mutta eivät koskaan valmistu. Tämä on voimavarojen tuhlausta, mutta tehokasta keinoa asiointilan parantamiseksi ei ole vielä näkyvissä eikä koulutus-suunnitelmassakaan esitetty.

Yhteiskunnan eheys ja aktiivinen kansalaisuus tähtää paljon maahanmuuttajiin liittyvään aikuiskoulutukseen. Täytyy kuitenkin muistaa, että kansalaiset tarvitsevat asiallista tietoa voidakseen tehdä omaa elämäänsä koskevia relevantteja päätöksiä. Tieteen tiedotus ja popularisointi ovat siinä hyvät apuvälineet. Tiede ja yhteiskunta -työryhmä on tehnyt oivan suunnitelman, joihin sitoutumisen tulisi näkyä myös koulutussuunnitelmassa. On joka tapauksessa hyvä, että suunnitelmassa esitetään toimenpiteitä tietoon perustuvan päätöksenteon tukemiseen. Tiedeyhteisö ja valtiovalta voisivat luoda järjestelmän yhteisten tapaamisten aikaansaamiseksi. Tieteellisten seurain valtuuskunta voisi toimia kokoonkutsujana. Joka toinen vuosi järjestettävät Tieteen päivät ovat organisaatio, jota ei tässä suhteessa käytetä hyväksi siinä mittakaavassa, kuin olisi mahdollista.

Opetushenkilöstöön liittyvät suunnitelmat ovat oikeansuuntaiset ja tarpeelliset, mutta suunnitelmissa pitäisi mainita tarvittava opettajaresurssien lisääminen.

Loppuyhteenvetona Tieteellisten seurain valtuuskunta toteaa, että Koulutus ja tutkimus 2007–2012 on hyvä nykytilan arviointi ja pohjasuunnitelma yksityiskohtaisille lyhyen aikavälin suunnitelmille. Toisaalta suunnitelma on hieman irrallinen, koska siinä ei oteta kantaa eikä valtiovallan muissa suunnitelmissa ole nähtävissä niitä resurssien lisäyksiä, joita kehittämissuunnitelman toteuttaminen esitetyllä tavalla edellyttää.

Tieteellisten seurain valtuuskunnan puolesta

Ilkka Niiniluoto
puheenjohtaja

Aura Korppi-Tommola
toiminnanjohtaja